

JIŘÍ MIHOLA

UNIwersytet IM. MASARYKA W BRNIE

Rodzina w epoce nowożytnej i jej miejsce w nauczaniu oraz podręcznikach historii (w kwestii wykorzystania tematów związanych z życiem codziennym)

The family in modern times and its place in education and in history textbooks (addressing the issue of using topics related to everyday life)

Abstract: In compliance with the trends of modern historiography, matters of day-to-day life, mentalities and culture are gaining prominence during the creation of textbooks. The family of our ancestors as one of the places in which day-to-day life was played out is one of the attractive themes receiving deserved attention. The family is the subject not only of historical study, but also of sociological or cultural-anthropological study. Research into the so-called demographic phenomena of birth, marriage and death occupies a significant position in the treatment of family history.

Keywords: History, everyday life, family, history book.

Jeżeli porównamy czeskie podręczniki do nauczania historii dla szkół podstawowych i średnich, wydane na początku lat 90. XX wieku z nowszymi podręcznikami do nauczania historii, dostrzeżemy wyraźną różnicę¹. Zespoły autorskie starają się w maksymalny sposób respektować trendy współczesnej historiografii. Coraz częściej na pierwszy plan wysuwają się kwestie dotyczące codziennego życia, mentalności i kultury². Część

¹ *Dějepis. Novověk pro základní školy, II. Díl*, Praha 1994; H. Mandelová, E. Kunstom, I. Pařízková, *Dějepis. Dějiny středověku a počátku novověku*, Liberec 2002; M. Hrubá, V. Drška, *Dějepis. Středověk a raný novověk*, Praha, 2002.

² Por.: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP) na <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>; L. Petráňová, *Průvodce*

tekstowa z bogatym materiałem ilustracyjnym bardzo ułatwia wyobrażenie sobie, jak wyglądało życie na dworze monarchy, na dworze szlacheckim czy w mieszczańskim domu³. Szczególne miejsce jest poświęcone Żydom, niekatolikom czy Romom. Istnieje jednak jeszcze wiele innych tematów, które ze względu na ograniczone rozmiary podręczników nie znalazły się w nich lub zostały potraktowane marginalnie. Do ważnych tematów, które mogą się zarówno przyczynić do zwiększenia atrakcyjności materiału historycznego, ale równocześnie umożliwiają realizację zadań w ramach korelacji międzyprzedmiotowych, należy rodzina. Współczesna historiografia zajmuje się zagadnieniem rodziny nie tylko ze statystycznego punktu widzenia i nie traktuje rodziny jedynie jako podstawowej jednostki gospodarczej. Na czoło zainteresowań historyków wysuwa się rodzina jako przestrzeń, w której odzwierciedla się kultura, mentalność, a zwłaszcza sposób życia charakterystyczny dla danego okresu⁴. Zagadnienia dotyczące życia codziennego naszych przodków, funkcjonowania gospodarstwa domowego i cyklu życia mogą być niezwykle interesujące, również dla tych osób, które skądinąd poznawanie historii traktują z dystansem. Rodzina jest tematem aktualnym w ramach ogólnospołecznej dyskusji, między innymi także z tego powodu, że współcześnie często mówi się o kryzysie rodziny i możliwościach ewentualnego końca lub transformacji dotychczasowych więzów i powiązań⁵. Na rodzinę patrzymy jako na jedno z miejsc, w którym toczy się codzienne życie⁶. Terminologia związana z rodziną jest różna. Niemiecka nauka kultury charakteryzuje ją jako formę kulturową, w której dochodzi do połączenia natury człowieka z określonymi wartościami kulturalnymi⁷. Rodzinę kształtuje natura ludzka, warunki przyrodniczo-ekonomiczne, ale przede wszystkim czynniki ogólnokulturowe. Rodzina pod względem kulturalnym i historycznym jest względnie zmienną formą. Istnieje wiele różnych typów struktur rodzinnych, spotykamy się też z różnymi konfiguracjami zjawisk demograficznych w rodzinach w róż-

všedním životem ve středověku, Praha 2005; P. Vošahlíková, *Průvodce všedním životem v novověku*, Praha 2009, s. 41-44.

³ H. Mandelová, E. Kunstová, I. Pařízková, dz. cyt., s. 156-159; M. Hrubá, V. Drška, *Dějepis. Středověk a raný novověk*, Praha 2002, s. 162-167.

⁴ Por. J. Horský, M. Seligová, *Rodina našich Peck*, Praha 1997; J. Klabouch, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.

⁵ E. Maur, M. Stloukal, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 291-332.

⁶ M. Koldinská, *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha 2004, s. 31-56; M. Lenderová, T. Jiránek, M. Macková, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2009, s. 143-168.

⁷ J. Petráň, a kol., *Dějiny hmotné kultury II (1)*, Praha 1997, s. 148 i nast.

nych okresach i społeczeństwach. Z określonymi wariantami życia rodzinnego spotykamy się praktycznie we wszystkich znanych społeczeństwach historycznych. Rodzina jest nie tylko przedmiotem badań historycznych, ale także socjologicznych czy kulturalno-antropologicznych. Z życiem rodzinnym są bardzo ściśle związane rozważania dotyczące wartości moralnych, kwestie religijne, stosunki uczuciowe itp. W odniesieniu do historii rodziny ważne są przede wszystkim tzw. zjawiska demograficzne (narodziny, ślub, śmierć)⁸. Na podstawie ich liczebności i współzależności możemy obserwować i oceniać procesy demograficzne. Następnym ważnym analizowanym fenomenem jest opis rodziny i gospodarstwa domowego, średnia liczba osób przypadająca na rodzinę, liczba osób zajmujących poszczególne pozycje rodzinne w stosunku do głowy rodziny, liczba par małżeńskich i ich konfiguracja, krewni i osoby niespokrewnione w rodzinie, liczba generacji żyjących w gospodarstwie domowym i in.⁹

Nauczyciel ma obecnie do dyspozycji bardzo duży wybór specjalistycznej literatury. Odpowiedzi na niektóre pytania dotyczące rodziny i cyklu życia dostarcza również literatura popularno-naukowa. Autorzy poświęcali szczególną uwagę także kobietom i dzieciom¹⁰. Wyniki badań historycznych nad społeczeństwem we wczesnym okresie nowożytnym umożliwiły powstanie unikatowego tekstu uzupełniającego, który umożliwia nie tylko poszerzenie wiedzy z zakresu historii regionalnej na lekcjach historii, ale przede wszystkim stanowi wiarygodne spojrzenie na życie arystokratów i poddanych w przeszłości¹¹.

Wgląd w sposób życia rodziny w przeszłości umożliwiają nie tylko teksty naukowe, literatura przedmiotu czy popularno-naukowa¹². Pojawia się tu możliwość wykorzystania źródeł historycznych, ewentualnie fragmentów źródeł. Oprócz ksiąg metrykalnych, z którymi mogą się uczniowie spotkać przy różnych okazjach dotyczących samej rodziny, są obecnie do dyspozycji także edycje dzienników, pamiętników, kores-

⁸ Por. np. V. Bůžek, J. Hrdlička, P. Král, Z. Vybíral, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha 2002; V. Bůžek, J. Hrdlička, *Dvory velmožů s erbem růže*. Praha 1997, s. 80-97; V. Bůžek, „Tý naděje budou každý čtyři neděle” *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, „Dějiny a současnost”, č. 3/2001, s. 8-13.

⁹ Np. E. Čáňová, *Složení domácností v Čechách v roce 1651*. „Historická demografie” 16, 1992, s. 63-66.

¹⁰ J. Lněničková, *Svět dětí*. Praha 2005.

¹¹ V. Bůžek, a kol., *Pohledy do jihočeské minulosti*, Praha 1997, s. 33-35.

¹² A. Navrátilová, *Život v rodině*. In: *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. (Ed.: O. Sirovátko a kol.) Brno 1993, s. 98-109.

pondencji itp.¹³. Informacje na temat stosunku do życia rodzinnego znajdziemy także w innych, współcześnie często wykorzystywanych źródłach, takich jak homilie wygłaszane z okazji ślubu czy pogrzebu¹⁴. Przybliżenie rodziny naszych przodków umożliwiają starodruki zawierające na przykład traktaty wychowawcze, liczne dzieła literackie¹⁵, dzieła artystyczne (zwłaszcza obrazy), ale także historyczne filmy fabularny. Nie można oczywiście pominąć możliwości praktycznego poznania. Wyobrażenie na temat tego, czym różniło się życie rodziny na zamku od życia w mieszczańskim domu lub w wiejskim gospodarstwie można uzyskać dzięki odpowiednio dobranym i starannie przygotowanym wycieczkom historycznym lub geograficznym. Wiele z udostępnionych do zwiedzania zamków, pałaców, obiektów architektury ludowej w Czechach i na Morawach już dysponuje specjalnymi trasami, których celem jest jak najbardziej wiarygodne przybliżenie tego, jak żyły rodziny, do których one wówczas należały. Na znanym renesansowym zamku Opočno we wschodnich Czechach można obejrzeć także jedno z unikatowych źródeł do poznania cyklu życia i głównych rytuałów życia rodziny arystokratycznej we wczesnym okresie nowożytnym. Chodzi o epitafium rodziny Žerotínów umieszczone z inicjatywy Jana Jetřicha z Žerotína na pamiątkę jego zmarłego syna w kaplicy zamkowej w Opočnie, do którego autorzy zajmujący się problematyką rodziny, życiem codziennym i cyklem życia często powracają¹⁶.

¹³ V. Bůžek, J. Hrdlička, *Rodinný život pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, „Opera historia” 8, 1998; P. Mařa, M. Koldinská, *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna*, Praha 1997; M. Lenderová, *A ptáš se, knížko má. Ženské deníky 19. století*, Praha 2008, s. 163-204

¹⁴ Sládek, M.: *Poznámka k problematice svatebních kázání v 17. století*, dalej tenże: *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16 a 17. století*. Oba artykuły [w:] *Literatura doby barokní*, „Literární archiv” 27, Památník národního písemnictví, Praha 1997, s. 215 i nast., resp. 197 a n.

¹⁵ Chodzi przede wszystkim o czeską prozę XIX wieku, wymieńmy np. sławne dzieła Bożeny Němcovej Babunia (czes. *Babička*); V zámku a podzámčí i in.

¹⁶ Por. np. V. Bůžek, *Muž, žena a děti na velmožském dvoře renesanční doby*, [w:] M. Lenderová (red.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 45.

Bibliografie

- Bůžek V., „*Tý naděje budou každý čtyři neděle*” *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, „*Dějiny a současnost*”, č. 3/2001, s. 8-13.
- Bůžek V. *Muž, žena a děti na velmožském dvoře renesanční doby*, [w:] M. Lenderová (red.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- Bůžek V. a kol., *Pohledy do jihočeské minulosti*, Praha 1997.
- Bůžek V., Hrdlička J., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997.
- Bůžek V., Hrdlička J., *Rodinný život pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, „*Opera historia*” 8, 1998.
- Bůžek V., Hrdlička J., Král P., Vybíral Z., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.
- Horský J., Seligová M. *Rodina našich Peck*, Praha 1997.
- Klabouch J., *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- Koldinská M., *Každodennost renesančního arystokrata*, Praha 2004.
- Lenderová M., Jiránek T., Macková M., *Z dějin české každodennosti*, Praha 2009.
- Lenderová M., *Aptáš se, knížko má. Ženské deníky 19. století*, Praha 2008.
- Lněničková J. *Svět dětí*, Praha 2005.
- Maťa P., Koldinská M., *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna*, Praha 1997.
- Maur E., Stloukal M., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- Navrátilová A., *Život v rodině*. In: *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. (Edd.: O. Sirovátka a kol.) Brno 1993.
- Petráš J. a kol., *Dějiny hmotné kultury II (1)*, Praha 1997.
- Vošahlíková P., *Průvodce všedním životem v novověku*, Praha 2009.

